

KAPITEL 6 / CHAPTER 6⁶ THE ROLE OF NATURAL CAPITAL IN RESTORATION OF THE SOCIAL VITALITY OF PERSONALITY

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-26-00-019

Вступ

У другій половині ХХ ст. науковці були вельми стурбовані тим, що при негласно схваленому протистоянні соціального та природного, індивіди масово стали відчужуватися від природи і віддавати перевагу соціальному, штучному. Впевнені, що цей процес опосередковано підштовхнув Г. Маркузе означити людину середини ХХ ст. як таку, що через одномірність мислення стає штучною річчю й переймає на себе рису «одновимірна». Попри наслідування описи-діагнозу людина початку ХХІ ст. продовжує зберігати та наглядно демонструвати багатомірність, репрезентуючи її особистісним, соціальним, тілесним, духовним і біологічним/природним вимірами. Утім, одним із моментів на користь позиції Маркузе є те, що усі ці виміри перебувають у взаємозалежності й, водночас, демонструють розбіжне відношення стосовно один одного (симбіоз, підтримка/конфлікт, управління/підпорядкування) та афішують перемогу соціального над іншими.

По суті, багатомірність є ознакою, що людина як метаболічна система, паралельно до внутрішнього, постійно здійснюючи обмін із зовнішнім середовищем, примножує власні ресурси. Проте, щодо навколишнього світу людина також демонструє розходження у ставленні з домінуванням ситуацій конфлікту і прагнення управляти й маніпулювати. Таке становище гальмує реалізацію умови, що життя представляється сукупністю різних вимірів й цілісність людини досяжна, якщо остання гармонізує ці виміри і навчиться в цій гармонії жити. Людина початку ХХІ ст. не є майстром гармонізації, хоча нею вже добре усвідомлено, що цілісність її власної картини світу залежить від відчуття й розуміння взаємозалежності та тісного взаємозв'язку не тільки зі світом соціального, але й зі світом природи.

⁶*Authors: Donii Nataliia Eugenievna*

Приступаючи до розкриття заявленої тематики належить віддати шану тим науковцям, через доробок яких ми будемо характеризувати категоріальне навантаження розвідки.

Так, витoki проблеми взаємодії природи, суспільства і економіки знаходимо у працях А. Smith, Т. Malthus, К. Marx, Е. Böhm-Bawerk, В. Вернадського та ін. Обґрунтування доцільності дослідження природного капіталу в системі формування екологічної економіки представили такі відомі вчені другої половини ХХ ст., як R. Costanza, Н.Е. Daly, W. Rees, M. Wackernagel та ін. До дослідження проблематики природного капіталу активно долучилися українські вчені, зокрема: О. Бадрак, М. Голубець, Л. Гринів, Б. Данилишин, О. Кривень, Л. Мельник, ін.

Феномен вітальності, номінований в залежності від епохи та трендів, із різним ступенем глибини й визначеності досліджувався рядом мислителів минулого, до кола яких входять: Aristotle, Н. Driesch, К. Lorenz, F. Nietzsche, J. Ortega y Gasset, Plato, P. Tillich, M. Scheler, O. Spengler й ін. Перша половина ХХ ст. відзначилася новим інтересом до категорії вітальність і в цей час над розкриттям її суті працювали: О. Богданов, ідеолог концепції емпіріомонізму; L. Berg, автор теорії «номогенезу»; Н. Driesch, популяризатор концепції ентелехії, як фактору, що надає організованості живому; О. Гурвіч, розробник ідеї «практичного віталізму».

Огляд наукових джерел засвідчив, що в сучасному українському філософському дискурсі запровадження використання концепту «вітальність» пов'язується з доробком В. Крисаченка та його концепцією «антроповіталізму», а також із розвитком і популяризацією Н. Хамітовим і С. Криловою авторського напрямку «метаантропологія». Певний вклад в цьому напрямку був зроблений М. Кисельовим, який аналізуючи співвідношення світогляду та екології, висловив серйозне занепокоєння щодо сприйняття людини соціальними науками виключно як «авітального утворення».

Розгляд в якості детермінанти розвитку авітальності урбанізованого соціального простору ґрунтувався на доробку таких західних дослідників, як

J. Allen, R. Park, D. Harvey, M. Hutter, A. Faraone, R. Sennett та ін. До кола вітчизняних дослідників міста та урбанізації входять М. Карповець В. Малахов, І. Прибиткова, М. Препотенська, К. Фоменко, М. Чернова, ін.

6.1. Обґрунтування доцільності застосованих концептів

Вибудовуючи логічний ланцюг обґрунтуємо авторську позицію щодо застосованого концепту «природний капітал». На даний час можна стверджувати, що наукові відкриття останніх десятиліть ХХ ст. фактично винні в жорсткому протистоянні природного і соціального в людині та виявилися основою «генетичного декодування» нею власної природи. Останнє, в свою чергу, стало причиною посилення занепокоєння в середовищі гуманітаріїв і тих фахівців, які працюють в площині проблематики прийняття моральних рішень, щодо виживання людини.

Особливу тривогу викликала ситуація трансформації людського «живого життя» на «життя штучне/синтетичне», на те, проживання якого змушує людину, дотримуючись наявної «когнітивної карти повсякденності» (Г. Мусихін), поступатися природним і традиційним й сконцентруватися на віртуальному та ілюзорному. Здебільшого така ситуація розвивається в умовах економоцентрованого та урбанізованого соціального простору, пануючою цінністю якого визнаний капітал. Нам видається що саме це частково змусило (пост)сучасний науковий дискурс підходити до вже сталих категорій кризь призму економіки. Паралельно відбувався й інший процес детермінований усвідомленням небезпеки масштабної матеріалізації та уречевлення практично усього, що формує повсякдення людини. Маємо на увазі акцентування громадськими активістами й науковцями уваги на загрозі перетворення з боку соціального простору природи на об'єкт маніпулювання й наполягання дослідників на життєвій важливості поширення принципів екологічної свідомості та доцільності збалансованого розвитку. На основі цих двох процесів

(хоча не виключаємо інші, не згадані нами) в публікаціях останніх двадцяти років і з'явилися такі концепти-категорії, як «природний капітал», «екологічний відбиток», «соціальний ландшафт» та ін.

Враховуючи, що нас цікавить концепт «природний капітал», то наголосимо: на даному етапі розвитку вважається, що концепт «природний капітал» найбільш широко охоплює активи природного середовища. Мабуть краще за всіх пояснення суті природного капіталу представлено в доробку канадських дослідників W. Rees and M. Wackernagel: «Природний капітал» включає в себе не тільки усі природні ресурси та шляхи позбавлення від відходів, затребувані для підтримки економічної активності людини, але також і біофізичні процеси та взаємини між компонентами екосфери, що надає вкрай важливі «послуги» з підтримки життя» (виділено нами) [18, с.36]. Однак, використання такого концепту, через поєднання здається непоєднуваного, може виглядати дивним для осіб, не знаних на метаморфозах, що відбулися в категоріальному дискурсі після виходу з друку найбільш відомої книги К. Марк «Das Kapital». Наприкінці XIX ст. завдяки творам австрійського економіста та громадського діяча E. von Böhm-Bawerk проходить розширення тлумачення категорії «капітал» [див. 14] й, в підсумку, здійснене розширення семантичного навантаження дозволило наприкінці XX ст. ввести категорію капітал у словосполучення з поняттям «природа».

Утім, чому ж в назві публікації ми віддали перевагу саме концепту «природний капітал», а не традиційним «природа» чи «довкілля»? По-перше, ми відштовхувались від результату лінгвістичного аналізу. Поняття «капітал» в перекладі з латині означає «головний, основний, фундаментальний», тобто має чітке оціночне та аксіологічне забарвлення. Останнє говорить про те, що таким чином додається аксіологічний відтінок тому слову, з яким використовується. Тож, з обраного нами ракурсу ми розглядаємо природу не просто як лозунг «природа – це дар», а як той аксіологічний феномен, в збереженні та примноженні якого людина надзвичайно зацікавлена, адже природа отримує ознаку «основна» і від неї залежить власний добробут людини й, звісно,

виживання. По-друге, врахували, що капіталізм кінця ХХ – початку ХХІ ст.ст., на противагу ХІХ – початку ХХ ст.ст., є соціальним. Це означає що й людина більш свідомо, придушуючи власний егоїзм, стала підходити до факту, що природа не виключно її власність, не має якості «безкінечне», а тому її використання вимагає раціональності, прорахунку до найменших дрібниць й обов'язкових інвестицій, як це відбувається коли мова заходить про капітал в економічній площині. Таким чином, вживання нами концепту «природний капітал», з одного боку, дозволяє продемонструвати осучаснення підходу та актуальність розгляду природного фактора в просторі центрованого на економіці суспільства, а з другого – підкреслити, що пропри технологічні та економічні досягнення, людина і людство залишаються в стані «обов'язкової залежності» від послуг, що надаються природою та екосферою [19, с.538]. Заздалегідь випереджаючи зауваження, погоджуємося, що таке формулювання знов-таки демонструє споживацький підхід. В якості захисту авторського бачення апелюємо до аксіологічного моменту, на який вказали вище.

Перейдемо до розкриття основного питання публікації. Сучасний соціальний простір підданий багатьом ідеологемам, однією з яких є орієнтир на урбанізацію. Місто завжди було таким собі «атрактором», який «лестив і багато обіцяв». Та в останні десятиріччя це посилилось. Все частіше урбанізація характеризує практику величезної кількості людей. Як вказують W. Rees та M. Wackernagel, піддавшись цій ідеологемі, на сьогоднішній день приблизно 75% населення розвинутих країн проживає в містах і мегаполісах, які «є соціальними, культурними, комунікаційними, економічними та комерційними центрами» [17, с.72]. Крім того, існування людини в штучно створених умовах і темпоритмах міста кінця ХХ – початку ХХІ ст.ст. є занадто насиченим величезною кількістю короткострокових контактів і зв'язків, вимотуючим вимогами щодо конкурентоздатності й жорстоким в плані відсутності підтримки (хоча скоріше навіть насильницьким). В місті людина переживає деконструкцію/розшарування, «розкладання себе самої на можливі теми» [9, с.350], тож випробовує моральні якості й стійкість людини. Місто, по-суті, є

простором, який постійно провокує роздвоєння свідомості у тих, хто потрапляє в його межі і дій (між минулим і теперішнім, між тілом і душею, між дотриманням норм та їх порушенням, між власними бажаннями та бажаннями оточення/Інших) й який націлений виключно на отримання ресурсів для підтримки свого існування.

Тому-то, закономірно, що «типова політика міського розвитку ігнорує той факт, що роль міста у створенні багатства незмінно залежить від безперервного виробництва екологічних товарів і послуг в іншому місці. <...> місто є вузол чистого споживання, існуючий паразитично» [17, с.72] та висмоктуючий сили з усього, що має відношення до природи. Як результат, місто, як виразник урбанізації, стало фактором руйнування того зв'язку й обміну між соціальністю, людиною та природою, який є умовою збереження здорового глузду, порядку й взагалі джерела життєвої енергії, як соціального простору, так і окремої людини.

Не менш печально, але місто позбавлене ще однієї важливої ознаки – можливості «дихати» в усіх сенсах. Останнє можна пояснити доволі красивою метафорою – «простір під скляним ковпаком» [19], оформлення якої спирається на факт, що за швидкої урбанізації будь-яке сучасне місто (мегаполіс) завжди територіально маркіроване та має визначені територіальні, управлінські та ресурсні межі. Виставленням кордонів зручніше контролювати обстановку й крім того більшість формуючих елементів міста мають штучний характер і фактично утворюють щось на кшталт штучної («скляної») сфери, задача якої жорстко контролювати аби не було перетину межі. За таких умов населення та простір залежать тільки від тієї залишкової екосистеми, що увійшла до меж штучної сфери, означеної «місто». Зрозуміло, що без обміну (в усіх його варіаціях) із зовнішнім простором і без відновлення витрачених ресурсів, місто дуже швидко припиняє існування, а його мешканці гинуть, адже «населення та економіка, що утримуються в капсулі, відрізані як від життєво важливих ресурсів, так і від значних відходів, залишаються голодувати та задихатися» [19, с.540]. Вихід є тільки один, але в реальності він часто надто важко реалізується, – сфера має бути еластичною, «дихаючою» та такою, що свідомо відмовляється

від тотального контролю. Саме дихаюча сфера має можливість зберігати мінімальну здатність до обміну із зовнішнім простором і відтворення, що дозволяє і місту й екосистемам, від яких залежить його життєвість та життєвість його громадян, безперервно самоорганізовуватися і відтворювати самих себе. В аспекті нашої проблематики це означає, що для життєвості людини надзвичайно важливо зберігати певний об'єм природного капіталу в цілісності та мати можливість завдяки еластичності сфери міста отримувати сили від природи в тому випадку, коли відчувається така потреба. За іншого сценарію людина втрачає життєвість, а саме місто – в програші, адже втрачає джерело важливого ресурсу.

Тож, поступово ми підійшли до ще одного концепту заявленої теми, а саме до «соціальна вітальність особистості». Дотримуючись правил представлення нового, почнемо зі з'ясування етимології поняття «вітальність». Слово є похідним від латинського «vitalis» – «життєвий», а саме «vitality» означає – життєвість, життєздатність, сила від якої залежить виживання, а також в іншому варіанті – енергія, енергійність. Здається усе просто, але в реальності вітальність є складно визначуваним феноменом для світу, центрованого на матеріальному. В публікаціях останніх років найчастіше посилаються на Oxford dictionary of psychology, за яким під вітальністю розуміється: «1. Просто: те, що відрізняє життя від нежиття. 2. В більше широкому сенсі – здатність залишатися живим. 3. В ще більш широкому сенсі – рух, дія чи сила. 4. В дослідженнях особистості – патерн поведінки, що характеризується енергією, ентузіазмом і витривалістю» [15]. В площині особистості вітальність – це ресурс, що проявляється в «опануванні викликів життя», він «пов'язаний з наданням переваги активних, конструктивних і діяльнісних стратегій подолання, а до використання захисних стратегій відношення не має» [1]. Проте, це також не додає ясності та конкретності категорії «вітальність» й вимагає подальших зусиль щодо уточнень та деталізації.

Більш-менш наближеними, як нам бачиться, до нашого дослідження є визначення вітальності, що було представлено колективом авторів підручника

«Філософія права» під керівництвом В. Бачиніна: «вітальність людини являє собою сукупність вроджених властивостей і здатностей, які забезпечують її життя в природі. Взята у вітальному вимірі, людина виступає як жива, тілесна істота, як організм, що знаходиться під владою природних законів, підпорядкований впливам механізмів біологічної детермінації» [2, с.276]. Дане визначення розширює уявлення про вітальність і дозволяє перенести її з простору абстракцій на територію практики значної кількості людей та в площину нашого дослідження.

Додамо декілька слів про суть біологічної та соціальної вітальності. Між собою ці два формопрояви вітальності схожі – мають спільне походження з біологічної природи людини. Водночас, вони мають й розходження. Природна/біологічна вітальність присутня у людини від народження і вона, плавно проходячи крізь певні періоди метаморфоз, припиняє свій прояв зі смертю людини. Соціальна вітальність, хоча також зникає з біологічною смертю людини, проте часто позбавлена тієї плавності, що притаманна природній. Соціальна вітальність часто проявляється як підйоми та падіння, що можуть мати риси стрибкоподібності. Більш того, вона практично дорівнює нулю в періоди соціальної смерті, яких за життя людини може бути декілька. Суть соціальної смерті, зазвичай, пояснюється присутністю в житті окремої людини моментів абсолютно соціального забуття/ігнорування та недієвості. Та, коли після перебування на території соціального забуття, людина, подолавши тиск несприятливих життєвих обставин, «оживає» й повертається до соціальної активності, то соціальна смерть віддає своє місце соціальному життю, а значить й соціальній вітальності, в умовах якого людина знову займає гідну позицію в соціальному просторі. Тож, пройшовши через соціальне падіння та часто вимушену соціальну пасивність, людина, хоча й вмирає для соціального простору, але має можливість «народитися» для нього ще раз.

Якоюсь мірою соціальна вітальність людини – це особливий смак до життя, це єдність свідомості та поведінки на основі вольового компонента («воля як життя» (А. Шопенгауер) та «воля як влада» (Ф. Ніцше)), що часто проявляється

в здатності людини максимізувати свої здібності щодо проживання та життєтворчості. Соціально вітальна людина має ряд поведінкових і психологічних маркерів: відчуття себе вільною, дієздатною, компетентною, ефективною, яка може ініціювати та регулювати власну поведінку і активність, взаємодіяти з оточуючим середовищем і має інтернальний локус контролю. Більш того, соціально вітальна людина, приймаючи зміни соціального простору, здатна продовжувати функціонувати як соціальний суб'єкт і як метаболічна система, що постійно здійснює збалансований обмін із соціальним і природним середовищем, розумно примножуючи власні ресурси.

При інтерпретації будь-якої категорії доцільним є урахування часу, за якого вона дається. В соціальному просторі ХХІ ст., за першості серед цінностей категорій успішності та конкурентоздатності, соціальна вітальність людини також може бути проінтерпретована як показник успішності реалізації життєвих потенціалів. При цьому слушною відносно людини буде і аналогія, що якщо для складної соціальної системи успішність як вітальність в сучасних умовах панування економіки замінюється на успішність як прибуток, то і для людини успішність як вітальність – це успішність як примноження. Можна припустити, що соціально вітальна людина підпадає під категорію «результативна» в плані життя. Останнє, як нам здається, доволі влучно вкладається в згаданий вище економцентризм, адже результативність як ефективність має свої відтінки, що коливаються від «що дає користь» до «що дає бажаний результат» і це дає можливість вважати категорію трансдисциплінарною й підходящою при описі людини вітальної.

6.2. Соціальна девіталізація особистості: прояв та причини

Якщо вже зайшла мова про результативне людське життя, то майже автоматично виникає питання: «А чи є нерезультативне соціальне життя?». Так, є, й ми вже вели мову про соціальну смерть. Та й взагалі можна говорити що

соціальне життя – це чергування сегментів результативності/вітальності та нерезультативності/смерті. Цілком впевнені, що є моменти коли соціальне буде майже мертвим, анабіотичним. В такому випадку вважаємо що краще номінація для моментів омертвілості соціального у людини – «соціальна девіталізація». Пояснімо чому.

Вважаємо, що соціальна девіталізація особистості є «анабіотичним станом», «vita minima» в соціальному просторі. Людина, завжди існує в постійному процесі «виклик – відповідь», а тому життєво важлива «зв'язаність (сумісність) і узгодженість (взаємодія) процесів, що протікають всередині – в просторі особистості, і зовні – в середовищі, що оточує особистість, будь то середовище фізичне або соціальне» [8, с.1446]. Соціальна девіталізація особистості цілком вкладається в форму «відповідь», адже в момент коли соціальне середовище «кидає виклик» й захоплює особистісний простір людини воно позбавляє індивіда можливості вільно розпоряджатися власними ресурсами (в першу чергу, часом і простором життя, а потім вже їхніми складовими – відпочинком, інтересами, тощо). Звісно такий акт насилля викликає у людини бунт і пошуки варіантів звільнення й відвойовування свободи.

Для людини, яка придушена матеріальним, вимогами урбанізованого простору та сформованими економцентризмом потребами, соціальна девіталізація особистості, як період і процес, – це здебільшого захисна тактика, це відрізок часу соціальної пасивності та роздумів, це час коли людина намагається нібито вмерти для Інших, пам'ятаючи, що «смерть – це якість, що підвищує здатність бути живим» [11, с.96]. Можна сказати, що це вияв прагнення до комфорту. Утім, насправді це вихід за межі комфортності існування, це спротив зручності та інерції й протиставлення себе загальноприйнятому. Виходячи з цього, соціальна девіталізація це скоріше стремління людини до встановлення здорової рівноваги між комфортом тіла та комфортом душі, а також це збалансування власних вимірів.

Як правило, соціально девіталізована людина вільна стосовно Інших, але її свобода – це не «свобода для», це швидше «свобода від», тобто це свобода

негативна, яка сприймається соціальним оточенням як антисоціальна дія. Можна говорити, що соціальна девіталізація людини є формопроявом соціального життя, за яким людина надто концентрується на власному селфі й замість гармонізації «соціальне-природне-індивідуальне» зосереджується на кризовому селфі як на капіталі та найвищій цінності. Утім йдучи таким шляхом людина ризикує втратити соціальну підтримку і «збанкрутувати» на природний капітал. Звісно це є небезпечним як для самої людини, так і для соціального і природного й це вимагає подальших наукових пошуків поза даною публікацією.

Що ж може стати причиною трансформації соціально вітальної особистості в соціальну девіталізовану? Переконані, найголовнішою причиною є сам урбанізований соціальний простір і зростання темпоритмів життя в ньому.

Загалом, починаючи з XIX ст., економцентризм і масштабна урбанізація змінили увесь світовий ландшафт, а особливо простір міста. Історично так склалося, що місто для людини постійно було центром економічного й політичного розвитку, місцем можливостей, але, водночас, великі міста ставали місцями скупчення індивідів, відірваних від коріння і кола спілкування. В останні два століття місто не просто перетворилось на точку концентрації великої кількості людей та особливий локусом життєвого простору людини, стало димкою, що насичує і заповнює собою кожен рівень життя, вторгаючись в простір людської індивідуальності та формуючи її за власним бажанням. Воно стало сприйматися як точка, в якій зосереджується *усе* життя й в якій, «замість існування різноманіття форм, народу, що зрісся з землею, живе новий кочівник, паразит, обиватель великого міста, чистий, відірваний від традицій» [21, с.165]. Така позиція німецького дослідника О. Шпенглера перегукується з думками М. Маклюєна, впевненого, що соціальний простір фактично є світом міст, наповнених «відірваними від коренів паразитами» [16, с.86]. Припускаємо, що частковою причиною таких умовиводів знаних мислителів XX ст. є стимульована жага людини до комфорту міста. Комфортність завжди була метою та потребою для людини й частково за темпи розвитку їй має дякувати науково-технічний прогрес. Однак, комфортність життя, як доведено деякими

науковцями, часто призводить до паразитарних форм існування, що в сфері біології та хімії позначається як феномен катагенезу (з давньогрецького ката – приставка, що позначає рух вниз і γένεσις – розвиток). Що ж сталося, чому комфортність з екзистенційного позитиву перетворилася на деструктивний момент?

Справа в тому, що новітні реалії, які сформовані надзвичайно високими темпоритмами, привчили людину, що усе в житті має бути в зоні досягнення, максимально зручно та відбуватися швидко. Це також відбувається в той момент, коли соціальний простір переорієнтувався виключно на матеріальне та механістичне (людина – господар природи, гедонізм, жага наживи, високі доходи, орієнтація виключно на власний успіх, еквівалент якого кількість речей) та ігнорує душевне й духовне. Й це доволі добре укладається в комфортність, яка опосередковано заперечує моральні терзання чи пошуки сенсу та не передбачає віддачі та турботи про Інших. Тож, не дивно, що у найбільш яскравого філософа-постмодерніста Ж. Бодрійяр міста описуються як такі собі ідеальні комплекси, де «прискорення та інтенсифікація всіх цих процесів породжує в індивідах байдужість і напади замішання. <...> Одностороннє співіснування. За його фасадом криється все зростаюча байдужість і відмова від будь-яких соціальних зв'язків» [3]. Таким чином, Бодрійяр вказує, що міста стають детермінантою людської холодності, тієї, яку має машина чи механізм. Незвично, та побоювання щодо наслідків того, що в межах міста людина перетворюється на «машину» [див. 9, с.322; 12, с.79] в 20-х рр. ХХ ст. вже вказували представники українського вітаїзму – М. Хвильовий, В. Підмогильний та ін.

Утім, людина все ж таки не машина чи автомат. В ній час від часу відбувається збій, спричинений обмеженістю ресурсів, більшість з яких надана природою. За такого сценарію людина сприймає ситуацію надзвичайно потужного соціального тиску як загрозу й виклик, а тому намагається реагувати в тих формах, які їй лишаються. Тож, не випадково ми сьогодні «спостерігаємо мільйони людей, які безнадійно шукають власні тіні, споживають кінофільми, п'єси, романи й книги з психології» [22, с.215], сподіваючись вирішити задачу

власного існування та збалансування вимірів, даних їм за народження. Цілком зрозуміло, що знаходяться особи, які бачать для себе вихід з кризового стану в звільненні від усього, що вимагає напруження, пригнічує, не дає спокою й що пов'язано з соціумом. Розуміючи, що боротися з соціумом не можливо, людина обирає доступний для неї шлях – капсуляризацію та дистанціювання з соціального центру на периферію. Така стратегія стає сигналом переорієнтації на інше середовище, хоча при цьому людина не відмовляється від того, що в неї сформовано економоцентрованим соціальним простором. Вона повертається до природного середовища за послугами, за тим, що ми означили як природний капітал.

Почастішання випадків коли людина ігнорує урбанізований простір й віддає перевагу природі, означає як для соціального простору таке переіначення виглядає крамолою, так і для самої людини, яка до початку ХХІ ст. перетворилася на істоту виключно соціальну, прийняття ризикованого рішення, адже вона добре засвоїла, що «вища справа її життя, остаточна мета її зусиль лежить не в її особистій долі, а в соціальних долі всього людства» [10, с.309]. Перешкоджає та гальмує інше сприйняття природи і факт, що у Просвітництві та пост-Просвітництві сформувалася і утвердилася установка про перевагу людини над природою». Гальмування відбувається і в наш час, і навіть попри постійне спростування реальністю тези про подібну перевагу, хоча людина і продовжує перебувати в ілюзії звільнення від природи та панування над нею.

Джерелом підтримки вказаної ілюзії можна назвати факт, що соціальність виникла як інструмент боротьби з агресією природи, й на сьогоднішній день вона значиться як переможець природи. Проте переможець перейняв рису переможеного, тож вже оформлюється враження, а за ним і висновок, що агресія стала виключно рисою соціальності а її вектор спрямований проти усього, що пов'язується з природою. Причиною цього вважаємо те, що в запалі боротьби соціальністю були втрачені такі якості як духовність і відчуття міри та гармонії. Чому враження тільки формується? Бо здається тільки-но нещодавно людина почала відкривати очі на те, що тіло людини, дане від природи, з дару чи скарбу

раптом стало тілом-костюмом, тим що має в основі не природну визначеність, а соціальне схвалення та є наслідком модного тренду. Ймовірно, це вразило найбільше й змусило замислитися, адже те що вважалось абсолютною істиною втратило таку рису й, в певному сенсі, для деяких «світ обвалився».

Тому то, поставлена обличчям до реальності, роз-чарована, центрована на соціумі людина наприкінці ХХ ст. остаточно «реально зрозуміла, що вона житель планети і може – повинна – мислити і діяти в новому аспекті, не тільки в аспекті окремої особистості, сім'ї або роду, держави чи їх союзів, а й у планетарному аспекті» [4, с.109]. З цього виходило, що союз «волі до життя» та «волі до влади» у автономної від природи людини, який визначав агресивність соціального простору, чомусь перестав надавати таке омріяне відчуття комфорту проживання життя. Таке відкриття спричинило ланцюг світоглядних і поведінкових змін: перегляд системи цінностей й далі – повернення до природи й відвертання від соціального простору. Для деяких людей, які кардинально змінили власну систему цінностей, це перетворилося потрапляння в стан соціальної девіталізації, а ті, хто втримав у полі зору і зміг збалансувати природне і соціальне та відновив духовне, отримали нову силу для самореалізації й тримають позицію серед соціально вітальних індивідів.

6.3. Природний капітал як засіб відновлення соціально вітальної особистості

Зміна ракурсу з соціального простору на природний капітал дозволила соціально девіталізованій особистості заново відкрити здатність дивитися на життя по-іншому та перевела його в розряд масштабної ідеї. Це проявилось в тому, що життя з «просто існування» перейшло в категорію термінальних цінностей й посіло першу позицію. В подальшому ідея життя трансформувалася для соціально девіталізованих особистостей спочатку в ідею нерозривності життя і природи, а згодом і в ідею правди та цінності природи. Звідси й висновок

до якого ця група людей дійшла: «майбутнє не в обмашиненні життя» [12, с.146], а в зв'язку з природою (як оточуючою, так й природністю самої людини) та збереженні й примноженні природного капіталу. Втративши на час соціальну вітальність така людина відчула, що через природу вона здатна підтримати власні життєві сили та збільшити власну життєвість/вітальність. Крім того, така людина відчула на собі болісність відмови від природного, оскільки остання усе, що складає існування, автоматично перевела в категорію «безмежне»: робота, нудьга, самотність й тощо. Безмежне завжди є порожнечою й символізує смерть смертну, чим воно й було, наприклад, для редактора Карка, коли той вдивлявся в безодню голубого неба, вбачаючи що заглядає в глибини смерті. З одного боку, життя здається страшним «своєю невпинністю, нестримним поривом» [9, с.359], але водночас життя дає «тільки глину» [там само, с.456], тому індивіду треба знайти стрижень. Й такий стрижень, який водночас є духом пробудження, йде з глибин землі [там само, с.506].

Соціально девіталізована особистість початку ХХІ ст. дійшла висновку, який ще в 1932 р. сформулював один з надзвичайно продуктивних математиків і філософів, Нобелівський лауреат у галузі літератури Б. Рассел: надзвичайно велику шкоду «в сучасному світі приносить віра в добродіяння роботи» [20]. Соціально девіталізована особистість пригадала, що її власний розвиток – це процес взаємодії, взаємовпливу внутрішніх і зовнішніх для неї вимірів. Вона також пригадала, що існує за рахунок енергії живої речовини, а її стабільність досягається завдяки постійному пошуку та акумуляції енергії середовища. Внаслідок цього, для себе вона сформулювала «маршрут» підтримки та відновлення вітальності – «назад до природи», до того, що без сформованих і наклеєний урбанізованим соціальним простором цінників, є цінним само по собі. Звідси й розуміння у такої групи осіб, що «життя можливе тільки в природі, яку вони покинули й до якої мусять повернутись» [9, с.532]. Саме таке повернення дозволяє індивідові пережити момент, коли «в душу <...> проходила нова сила, якась первісна мить <...> що він зараз тільки народився в буянні весни, народився зразу дорослим, досвідченим, мудрим, повний сил і непохитної в них

віри [там само, с.506]».

Перехід людини в стан усвідомлення, що для дійсно повного й комфортного життя зовсім не обов'язково мати надлишок матеріальних засобів і соціально активне життя, а, навпаки, життєво доцільним є спосіб існування, побудований на балансі природних, духовних і матеріальних потреб, є моментом перевідкриття джерела вітальності. Затим, протестуючи проти тиску урбанізації й економцентрованого простору, соціально девіталізована людина обирає той сегмент природного капіталу, в якому відчуває потребу й в якому бачить джерело власної енергії, джерело відновлення вітальності.

Так, на думку О. Кульчицького лісове довкілля вимагає від людини активної світосприймальної настанови, адже ліс – це театр боротьби, в якому вміння співіснувати визначає успішність життя. О. Кульчицький, відзначаючи привабливість лісу для людини, пояснював це в такий спосіб: помірна дія в лісовій смузі сонячного світла, більша хмарність й кількість опадів спонукає до зменшення життєрадісності та веде «якщо не до рівня сумовитості, то хоча б до рівня настрою поваги» [7]. Зануреність у фіксовану форму лісу, в його вкоріненість, таємничу похмурість, створює в процесі світопереживання та відновлення сил почуття обачності, обережності, стриманого вичікування, терпеливості. О. Кульчицький пише: «Як реакція на вчування в загрозову таємність лісу, може інколи постати почуття “панічної” (Пан – божок лісу) лякливості. Всування в гущавину лісу як життєвий процес – це вчування в нещадне змагання за життєвий простір, у постійну жорстку боротьбу за існування без виразного завершення в остаточній перемозі, із схильністю до лінії “пристосування” (особливо виразного в формі таких дерев, як сосна, береза, верба)» [7].

Обираючи зоною відновлення вітальності степ чи узбережжя, інстинктивно людина розуміє що, в принципі, рівнина не має чіткого рельєфу і тому це й породжує у неї відчуття руху до безкінечності. Крім того, споглядання рельєфу рівнини – це вчування в м'якість і лагідність, але і одночасно в силу/енергію діяння сил води, вітру, сонця. Таке вчування не викликає суцільністю своїх

елементів активної настанови в світовідчутті. Рівнина змінює темп життя, адже не має того існування ривками, яке дає місто. З іншого боку, цей «рух у безкрає» може сприйматися як «рух в нікуди», заперечувати себе і саму потребу в русі і, у такій формі переживання, відповідати психічним станам: від певної байдужості до повної апатії через низку почуттів, подібних до відчуття безнадії та розчарування, а іноді, навіть, і розпачу. Подібна протилежність двох варіантів можливого світовідчуття людини, яка, з одного боку, в степовому середовищі, нічим не стримується, досягає верхів почуття своєї вищості та незайманості, а, з другого боку, під ударами природних сил сягає дна почуття безсилля і марності, дозволяє людині навчитися сприймати увесь спектр станів, більшість з яких урбанізований простір ліквідував, залишивши тільки ті, які йому потрібні.

Обираючи гори людина налаштовується на боротьбу із силами природи, вона жадає відчувати себе мужньою, сміливою, вільною й водночас відповідальною при прийнятті рішень, їй кортить відновити почуття незалежності й власної гідності. З одного боку, вона націлена на самотність, з іншого – вона розуміє, що в гори беруть тільки справжнє та випробовуване, особливо коли мова йде про іншу людину.

Тож, для соціально девіталізованої особистості переміщення в той чи інший сегмент природного капіталу фактично означає духовне занурення у конкретне існування при збереженні проєктивності та відповідальності за майбутнє, що надає шанс відновлення рівня втраченої життєвості – вітальності.

Висновки.

Зведення сутності людини до одного виміру, як це було протягом останніх століть, насправді не покращує, а деформує суть людини. Фактично в таких умовах відбулася втрата людиною більшої частини життєвих сил, затребуваних нею та соціальним простором в якості ресурсу. Їй тут доречним стає звернення погляду на природне середовище, що отримало в даній публікації номінацію

«природний капітал». На сьогоднішньому етапі природний капітал сприймається та презентується науковцями в якості постачальника певних послуг з відновлення життєвості та такий елемент економцентрованого світу, який «одноосібно» виконує важливу функцію відновлення сил людини.

Визнаючи, що природний капітал є істотним фактором соціальних процесів, було акцентовано увагу на його здатності підтримувати та поновлювати соціальну вітальність людини, падіння якої небезпечно як для самої людини, так і для соціального простору, що «живиться» енергією та силами індивідів. Соціальна вітальність особистості має власні риси-маркери, більшість з яких здатні коливатися та відновлюватися. Розмивання таких рис-маркерів та наближення їх до майже нульовою відмітки в публікації розглядається як стан соціальної девіталізації людини. Умовою відновлення рис-маркерів та виходу з категорії «соціальна девіталізована особистість» є переосмислення людиною місця соціального та природного в її системі вимірів та наступний вибір того сегменту природного капіталу, який здатний сприяти відновленню та компенсації саме втрачених рис.

Останнє. Можна вказати, що ситуація повернення до природи, розуміння її як капіталу, який треба зберігати та примножувати, стає ситуацією самопідтримки соціальної вітальності особистості. Обґрунтовуючи життєву важливість балансу та гармонізації вимірів людини, ми пам'ятаємо про застереження, що цілковите занурення в природу та тотальна зацикленість на природному капіталі є не менш небезпечними, ніж занурення у вирій соціального простору. Задача, яка стоїть перед будь-якою людиною, що має бажання бути соціально вітальною, – це збалансування власних вимірів і намагання утримання здобутого балансу.